

Warszawa, dnia 25 lipca 2022 roku

Dr hab. Aleksandra Tłuściak-Deliowska, prof. APS
Instytut Pedagogiki
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Anny Sarbiewskiej
pt. „Tworzenie partycypacyjnej kultury kształcenia na przykładzie szkolnych lekcji
języka angielskiego. Studium przypadku”.**

Formalna podstawa wykonania recenzji

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska mgr Anny Sarbiewskiej pt. „Tworzenie partycypacyjnej kultury kształcenia na przykładzie szkolnych lekcji języka angielskiego. Studium przypadku”, promotor: ks. dr hab. Dariusz Stępkowski, prof. UKSW, promotor pomocniczy: dr Monika Maciejewska. Recenzja została sporządzona na zlecenie (pismo z dnia 06.06.2022) Dyrektora Instytutu Pedagogiki UKSW ks. Prof. dr hab. Jarosława Michalskiego, zgodnie z uchwałą Rady Dyscypliny Pedagogika UKSW w Warszawie z dnia 01.06.2022.

Ocena wyboru tematu rozprawy doktorskiej

Wybór przez Panią Annę Sarbiewską tematu rozprawy doktorskiej uważam za trafny i godny dociekań badawczych. Jest on nie tylko aktualny, ale i doniosły społecznie. Abstrahując od funkcjonowania szkoły wymuszonej sytuacją pandemiczną, należy zauważyć, że współczesna szkoła znajduje się w impasie. Kryzys szkolnej edukacji polega na tym, że tradycyjna formuła kształcenia już się nie sprawdza, a nowym koncepcjom brak ciągle wystarczającej implementacji w praktyce. W ostatnim czasie na znaczeniu zyskuje model edukacji oparty na partycypacyjnym udziale uczniów w tworzeniu wspólnoty uczącej się. Kreowanie tak specyficznej kultury samoregulowanego i autonomicznego uczenia się wymaga zastosowania odpowiednich rozwiązań metodycznych przygotowujących do współdecydowania, współzarządzania i brania współodpowiedzialności za podejmowane działania edukacyjne, jak również efekty tych działań. Sprawna komunikacja z użyciem metody dialogowej, tworzenie środowiska uczącego opartego na zasadach konstruktywizmu, samoregulacji,

kontekstowości i współpracy to tylko niektóre praktyki dydaktyczne pozwalające urzeczywistnić idee partycypacji, a jednocześnie stanowiące fundament efektywnego uczenia się. Biorąc powyższe pod uwagę, temat rozprawy doktorskiej Pani Anny Sarbiewskiej jest niezwykle aktualny i atrakcyjny. Należy także stwierdzić, że jest wyrazem oryginalnego podejścia do podjętego problemu i wypełnia lukę poznawczą w tym zakresie. Dokonany wybór jest także uzasadniony potrzebami praktyki. Praca ta stanowi niezwykle interesujące studium pedagogiczne. Dodatkowo, jak stwierdza sama Autorka we wstępie, jest jednocześnie zapisem „przechodzenia od <<wiedzy milczącej>> do <<wiedzy formalnej>> dokumentującym proces Jej „dojrzewania jako nauczyciela, odpowiadającego nie tylko za uczenie się uczniów, lecz również ich (samo)kształcenie” (s. 8).

Ocena formalna i merytoryczna pracy

Recenzowana praca ma charakter teoretyczno-empiryczny i klasyczną konstrukcję typową dla tego rodzaju prac. Praca stanowi dość zwartą logicznie uporządkowaną i kompletną pod względem merytorycznym całość. Tworzą ją wstęp, pięć rozdziałów właściwych, zakończenie. Pracę zamyka bibliografia licząca: 242 pozycje literaturowe, 31 dokumentów urzędowych oraz 27 źródeł internetowych. Następnie umieszczono wykazy schematów, tabel, wykresów. W aneksie zaś Doktorantka umieściła załączniki, którymi są narzędzia wykorzystane w badaniach oraz inne materiały o charakterze metodologicznym i empirycznym. Praca liczy 310 stron.

Dysertacja ma właściwy i przemyślany układ, a kolejność rozdziałów i ich podział są logiczne. Na podkreślenie - pod względem konstrukcyjnym - zasługuje wyraźna, spójna i symetryczna struktura rozdziałów stanowiących podstawy teoretyczne badań własnych Doktorantki (zbliżona strukturyzacja charakteryzuje także rozdział piąty). Każdy z trzech pierwszych rozdziałów rozpoczyna się od wyjaśnień terminologicznych, następnie w dwóch – trzech podrozdziałach dyskutowane są osiowe dla danej kwestii problemy, by wreszcie dokonać krótkiego podsumowania. Trzeba zauważyć, że zaprezentowane w pracy analizy różnych, ważnych dla badań, ujęć definicyjnych uwikłane są w różne konteksty teoretyczne. Autorka dość sprawnie jednak porusza się w tych tak licznych i różnorodnych zagadnieniach.

Doktorantka wyjaśniła główne terminy związane z pojęciem edukacji, wzorując się na koncepcji Romana Schulza opisała obszar działania edukacyjnego z uwzględnieniem jego wymiaru zewnętrznego i wewnętrznego. Następnie w rozdziale drugim skupiła się na zagadnieniu innowacyjności i możliwościach działań innowacyjnych w polskim systemie oświatowym. Biorąc pod uwagę bogactwo literatury, na uwagę zasługuje umiejętność

dokonywania wyboru tych treści, które z perspektywy tematyczno-problemowego profilu pracy są szczególnie ważne. Z uznaniem zatem należy wypowiedzieć się o ogólnej wiedzy teoretycznej mgr Anny Sarbiewskiej oraz w zakresie analizowanych zagadnień.

W rozdziale trzecim Doktorantka próbuje osadzić kategorię partycypacyjnej kultury kształcenia w dyskursie edukacyjnym. Tworzenie takiej kultury postrzega jako działanie alternatywne wobec koncepcji kształcenia transmisyjnego. Wreszcie, w podrozdziale 3.2.4. przedstawia koncepcję partycypacyjnej kultury kształcenia, by na zakończenie omówić propozycję jej aplikacji w szkole na lekcjach języka angielskiego. Czyniąc to odnosi się także do szeroko pojętego oceniania kształtującego, co jest zasadne, bowiem to za sprawą praktyk składających się na ocenianie kształtujące kreowana jest kultura autonomicznego uczenia się ucznia. Rozdział trzeci i przedstawione w nim treści są niezwykle ważne dla całej dysertacji.

Założenia metodologiczne badań własnych Doktorantka prezentuje w czwartym rozdziale rozprawy. Cennym jest podrozdział pierwszy wskazujący na inspirację do podjęcia badania własnego, która stała się podstawą przygotowanej rozprawy doktorskiej i „wejścia przez doświadczoną dydaktyczkę w rolę badaczki”. Mgr Anna Sarbiewska rozpatruje w nim badanie nauczycielskie w praktyce edukacyjnej podkreślając jego tak niecodzienny charakter. Jak zauważa Maria Czerepaniak-Walczak (2014, s. 182) „z badaniami w praktyce nauczycielskiej jest tak, jak z mówieniem prozą: są one elementem codzienności, ale nie zawsze towarzyszy im refleksja badacza”. Tymczasem badania edukacyjne powinny być integralnie powiązane z pracą szkolną nauczyciela i jego studiami nad własną praktyką, a nie tylko z działaniem przeprowadzanym przez osoby z zewnątrz. Podejście to eksponuje profesjonalizm nauczyciela, czyniąc z niego uczestnika sytuacji edukacyjnej – jej twórcę, a także kompetentnego badacza. Co więcej, badanie własnej praktyki jest wpisane w tradycję myśli pedagogicznej i praktyki wychowawczej. Cieszy więc, że Doktorantka swoją rozprawą kontynuuje tę tradycję.

Doktorantka stwierdza także, że inspirację stanowiła dla Niej praca Johna Hattie’ego (2008) o „widocznym uczeniu się”, który analizował czynniki wpływające na uczenie się uczniów i podsumował wyniki wielu badań na ten temat. Praca ta jest także często przywoływana w kontekście potwierdzenia skuteczności praktyk edukacyjnych składających się na ocenianie kształtujące.

Dalej, zgodnie z klasycznym ujęciem prac badawczych Autorka przedstawiła zamysł badawczy i przebieg jego realizacji. Przedmiotem badania Pani Anna Sarbiewska uczyniła „wprowadzanie partycypacyjnej kultury kształcenia do praktyki szkolnej na lekcjach języka angielskiego” (s. 149) oraz sformułowała trzy cele: (1) „eksploracyjny – rozpoznanie

możliwości i ograniczeń wprowadzania partycypacyjnej kultury kształcenia w warunkach szkolnych, (2) opisowy – rozpoznanie uwarunkowań, przebiegu oraz efektów procesów kształcenia związanych z wprowadzaniem kultury partycypacyjnej na lekcjach języka polskiego” (s. 150) oraz (3) praktyczny – wypracowanie „modelu mogącego stanowić podstawę do prowadzenia w edukacji szkolnego procesu nauczania i uczenia się opartego na partycypacyjnej kulturze kształcenia i ukierunkowanego na (samo)kształcenie” (s. 151). Autorka zakłada, że „wprowadzenie do praktyki szkolnej takiego modelu może z kolei przyczynić się do zmiany jakości kształcenia w zakresie języka angielskiego” (s. 151). Główny problem badawczy ukonstytuował się w postaci pytania: „w jaki sposób nauczyciel i uczniowie współtworzą partycypacyjną kulturę kształcenia na lekcjach języka angielskiego?” (s. 151). Za najbardziej odpowiednią do zrealizowania wyznaczonych celów uznano strategię studium przypadku z triangulacją metod ilościowych i jakościowych. Przyjęta w rozprawie konwencja badań oparta o *case study* potwierdza zasadność zastosowanych rozwiązań. W mojej ocenie za szczególnie cenne należy uznać oparcie problemu badawczego na kilku płaszczyznach.

Podsumowując ocenę założeń metodologicznych pracy należy stwierdzić, że przyjęte rozwiązania umożliwiły zgromadzenie obszernego materiału empirycznego. Nie budzą zastrzeżeń wybrana przez Doktorantkę strategia, metody badawcze, a wykorzystane narzędzia są oryginalne i ciekawe. Można dodać, że pandemia COVID-19 pokrzyżowała nieco plany mgr Anny Sarbiewskiej i nie udało się zrealizować wszystkich zaplanowanych czynności badawczych, w tym trzeciej tury autorskich testów językowych, trzeciej tury obserwacji, sondażu diagnostycznego w grupach porównawczych oraz wywiadów z nauczycielami. Niemniej, zgromadzono i tak obszerny materiał empiryczny, którego analiza przedstawiona w rozdziale piątym pozwoliła Doktorantce udzielić odpowiedzi na sformułowane przez Nią pytania badawcze.

Rozdział piąty robi bardzo dobre wrażenie oraz ukazuje kompetencje analityczno-interpretacyjne Autorki pracy. Pani Anna Sarbiewska zgromadziła zróżnicowany materiał badawczy, który został poddany analizie ilościowej i jakościowej zgodnie z przyjętymi założeniami badawczymi. W przypadku danych ilościowych wykorzystwała różne metody opisu i wnioskowania statystycznego. Doktorantka korzystała świadomie z testów parametrycznych (czasami mimo niespełnienia założeń, co do ich stosowalności), ale także w niektórych przypadkach, np. ze względu na nierównoliczność grup korzystała z nierapametrycznych odpowiedników, np. test Kruskala-Wallisa w miejsce jednoczynnikowej analizy wariancji. Pani Anna Sarbiewska z dużą swobodą porusza się

w korzystaniu z różnych rozwiązań analitycznych, co świadczy o Jej świadomości statystycznej. Opisy statystyczne dopełnione są analizą danych jakościowych, w tym pochodzących z obserwacji, analiz wypowiedzi uczniów czy fragmentów z oficjalnych dokumentów, takich jak statut szkoły, w której prowadzono badanie. Zastosowane procedury analityczne są adekwatne do zadań i umożliwiły sformułowanie wniosków odnoszących się do problematyki badawczej, które zostały zawarte w *Zakończeniu* pracy. W tym miejscu także Doktorantka odnosi się do osiągniętych celów, odpowiada na pytania badawcze, a także wskazuje niezamierzone efekty postępowania badawczego. Podjęte i opisane w pracy działania są bowiem przejawem Jej refleksji krytycznej, rozumianej w kategoriach refleksyjnej praktyki i jednocześnie ośrodkiem oraz środkiem zmiany istniejącego stanu rzeczy w środowisku szkolnym.

Dokonana analiza materiału empirycznego przekonuje o umiejętnościach Doktorantki w zakresie selekcjonowania, klasyfikowania i analizowania materiału empirycznego. Cel pracy został osiągnięty. Zauważyć należy, tworzenie kultury kształcenia jest procesem i ów proces został w niniejszej dysertacji udokumentowany, z wyeksponowaniem jego założeń, całej złożoności i powstałych wytworów. Było to przedsięwzięcie niezwykle wymagające.

Uzyskany rezultat badań przedstawiony w ocenianej pracy otwiera wiele nowych wątków, które w przyszłości mogą stanowić podstawę dalszych prac Pani mgr Anny Sarbiewskiej. Zgodnie z zapowiedzią Doktorantki z *Zakończenia* (str. 268) spodziewać się także można efektów praktycznych w postaci autorskiego programu nauczania języka angielskiego z uwzględnieniem modelu partycypacyjnej kultury kształcenia.

Kwestie dyskusyjne i uwagi szczegółowe

Do całości dysertacji nie mam większych zastrzeżeń. Poniżej wymieniam jednak kilka uwag, które nasunęły mi się podczas lektury rozprawy.

- ✓ We wprowadzeniu do rozdziału 2.4. *Szkoła między organizacją biurokratyczną a innowacyjną* zapowiada, że „W tym podrozdziale cała uwaga koncentruje się na szkole. Zostanie ona ukazana od strony organizacyjnej w trzech odsłonach – jako organizacja biurokratyczna, społeczna i innowacyjna. Na tej podstawie uwypuklone zostaną trudności w jej modyfikowaniu” (s. 73). Tymczasem wyodrębniono dwa podrozdziały, z których jeden dotyczy przedstawienia szkoły jako organizacji społecznej, a drugi jako biurokratycznej. Choć kwestia innowacji została podjęta w 2.4.2. *Szkoła jako organizacja biurokratyczna*, w którym ów zbiurokratyzowany system szkoły został wskazany jako baza oporu wobec innowacji, to jednak pozostaje

pewien niedosyt wątku dotyczącego ukazania szkoły jako organizacji innowacyjnej. Czym podyktowane było takie rozwiązanie?

- ✓ Rozdział metodologiczny, choć pod względem zawartości przygotowany poprawnie i zgodnie z konwencją badań pedagogicznych, wyróżnia się jednak w spisie treści w porównaniu do pozostałych rozdziałów o wyraźnie ustrukturyzowanym wewnątrznie kształcie. Zastanawiam się, czy nie udało się tych treści inaczej zorganizować, analogicznie jak pozostałych, czy zabrakło na to pomysłu?
- ✓ Szkoda, że w rozdziale metodologicznym nie uwzględniono podrozdziału dotyczącego omówienia kierunków i metod analizy danych. Doktorantka na str. 157 dysertacji pisze, że dokonywać będzie „interpretacji danych według strategii indukcyjnej”, a informacje o przeprowadzonych analizach statystycznych zawarła w poszczególnych podrozdziałach z prezentacją wyników, jednak biorąc pod uwagę fakt, że dość skrupulatnie opracowała i przedstawiła różnego rodzaju zestawienia związane z czynnościami badawczymi, liczebnościami czy rodzajem materiału badawczego, tym bardziej odczuwalny jest ów brak zestawienia z planowanymi metodami i sposobami analizy danych, zarówno jakościowych, jak i ilościowych. Myślę, że taki podrozdział ze wspomnianym wyżej zestawieniem dopełniałby całość tej części pracy.
- ✓ Według mojej oceny, charakterystyka psychometryczna autorskiego kwestionariusza ankiety powinna znaleźć się w rozdziale metodologicznym, w podrozdziale 4.4. (a nie w 5.1.), czyli w miejscu, w którym Doktorantka charakteryzuje jego budowę.
- ✓ Uważam, że dobrym rozwiązaniem byłoby, biorąc pod uwagę mnogość i różnorodność działań składających się na postępowanie badawcze, przedstawienie ich na schemacie. Czynności badawcze oraz harmonogram działań badawczych został ujęty tabelarycznie (str. 169) i oczywiście omówiony, gdyby jednak praca miała zostać w przyszłości opublikowana w postaci książkowej, a wyrażam nadzieję, że tak się stanie, warto byłoby takie rozwiązanie rozważyć w celu zapewnienia większej przystępności procedury badawczej dla czytelnika.
- ✓ Uwaga - w zasadzie natury kosmetycznej - dotycząca zachowania konsekwencji w kolejności wyróżnianych „jednostek zanurzeniowych”. Jest ona widoczna w trzech grupach pytań szczegółowych, które owe jednostki wyznaczyły, a które dotyczą wprawdzie czynności współpracy nauczyciela i ucznia wynikających z wprowadzania zasad partycypacyjnej kultury kształcenia, następnie organizacji lekcji i wreszcie ewaluacji efektów uczenia się zgodnie z zasadami partycypacyjnej kultury kształcenia. Taka kolejność została zachowana w wyznaczeniu struktury podrozdziałów z analizą

materiału badawczego. Jednak na str. 155 na schemacie nr 5 kolejność jest odwrócona, tj. trzecia jednostka (partycypacyjna kultura kształcenia jako wskaźnik ewaluacyjny) zajmuje miejsce jednostki opisywanej jako pierwsza (forma współpracy między nauczycielem a uczniami).

- ✓ Planując publikację książkową dobrze byłoby w całej pracy ujednoczyć styl, ponieważ czasami Doktorantka pisze w pierwszej osobie liczbie pojedynczej (np. „omawiam”, „wiązało się to z przyjęciem przeze mnie”), innym razem zaś bezosobowo lub szczególnie w rozdziale z prezentacją i analizą materiału empirycznego w trzeciej osobie (np. „autorka uznała”; „badaczka zdecydowała”).
- ✓ W pracy zdarzają się drobne niedopatrzenia i usterki techniczne, np. na str. 144 w przypisie dolnym pojawia się błąd z nieprawidłowym zapisem odsyłacza do źródła internetowego. W rozdziale metodologicznym wkradła się także usterka natury technicznej. Mianowicie podrozdział zatytułowany *Dobór i charakterystyka próby badawczej* ma numer 4.4., tak jak podrozdział go poprzedzający, czyli *Metody i narzędzia badawcze*. Błąd ten powielony jest w treści pracy na stronie 165 oraz w przypisie na str. 158. Zdarzają się także literówki. Wskazane potknięcia mają charakter drobnych uchybień i nie wpływają znacząco na odbiór pracy i zrozumienie istoty wyводу Doktorantki.

Podsumowanie i wniosek końcowy

Podsumowując i chcąc dokonać ogólnej oceny pracy należy stwierdzić, że zagadnienie podjęte przed Doktorantką wpisuje się w nurt współczesnych rozważań prowadzonych w obrębie pedagogiki, jest wartościowym i jednocześnie trudnym problemem naukowym. Opracowany obszerny materiał empiryczny posiada niekwestionowane walory poznawcze i stanowi wkład do badań w podjętym zakresie. Wyniki badań i wyciągnięte na ich podstawie wnioski mają także znaczenie praktyczne. Na pozytywną ocenę recenzowanej rozprawy wpływa również analiza prowadzenia procesu poznania naukowego zgodnie z kanonami, w szczególności zarówno w zakresie określenia problemu badawczego, jak i prawidłowo przeprowadzonego wyводу. Rozprawa może być inspiracją dla kolejnych badaczy do eksploracji podjętej w rozprawie problematyki partycypacyjnej kultury kształcenia. Należy podkreślić, że praca ma obok walorów naukowych, walory edukacyjne. Zauważone w rozprawie i zamieszczone w recenzji uwagi dotyczące pewnych niedociągnięć nie pomniejszają jej wartości merytorycznej.

Biorąc powyższe pod uwagę, stwierdzam, że przedłożona do recenzji dysertacja odpowiada warunkom określonym w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Wniosuję zatem o dopuszczenie mgr Anny Sarbiewskiej do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia naukowego doktora w dyscyplinie pedagogika.

A. Tłuściak-Deliowska

/---dr hab. Aleksandra Tłuściak-Deliowska, prof. APS---/